

УДК 37.013.73

І. Г. Мухіна, кандидат історичних наук, доцент

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ РАДЯНСЬКОГО ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ: АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розкривається актуальність дослідження ціннісних аспектів радянського освітньо-культурного простору, аналізується необхідність осмислення духовного досвіду попередніх поколінь для вироблення нових підходів щодо трансформації сучасного національного освітньо-культурного простору. Звертається увага на низку духовних проблем, що мають місце у пострадянському суспільстві і повинні бути обов'язково вирішені на сучасному етапі.

Ключові слова: освітньо-культурний простір, цінності, освіта, культура, особистість, актуальність.

Актуальність дослідження. Становлення сучасного національного освітньо-культурного простору є одним з провідних завдань, пов'язаних з модернізацією суспільства та національним відродженням української нації. Крім важливих економічних, політичних та соціальних трансформацій, однією з нагальних задач постає проблема культурно-цивілізаційної ідентифікації національної освіти у контексті входження її до світового освітнього простору. Саме в освітньо-культурному просторі здійснюється зв'язок поколінь і генеруються нові результати життєдіяльності, формуються державні, суспільні, політико-економічні, педагогічні, інформаційні та інші складові фундаментального процесу соціального розвитку. У радянський період було сформовано унікальну освітньо-культурну систему, яка, з одного боку, вбирала до себе вітчизняні освітньо-виховні традиції минулих поколінь, демонструючи спадковість усіх процесів, які відбувалися у сфері освіти та культури; з іншого боку, на базі цієї демонстрації було побудовано ортодоксальну радянську освітню модель, яка ґрунтувалася на марксистській ідеології, суворому матеріалізмі та атеїзмі. Уся освітня й культурна сфери формували специфічне світобачення, світорозуміння на принципах дихотомічного сприйняття суспільних та природних процесів. Але без дослідження специфічних особливостей ціннісних домінант радянської освітньо-культурної системи неможливо розвивати й трансформувати пострадянську освіту й культуру, визначити їх основні духовні й світоглядні вектори розвитку.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблема осмислення шляхів подальшого розвитку пострадянського освітньо-культурного простору зай-

маються чимало сучасних філософів, соціологів, педагогів, зокрема Ф. Андрушкевич, Г. Ягодін, Б. С. Гершунський, Н. Пахомов [1–4] та ін. Але їх увага зосереджується на розгляді впливу глобалізаційних процесів на освіту та її складові, а звертання до освітньо-культурного досвіду радянського суспільства має лише фрагментарний характер і переважно торкається педагогічних аспектів. Тому проблема комплексного дослідження радянського освітньо-культурного простору як системи ціннісних домінант та проблема успадкування цього досвіду, на жаль, так і не була поставлена. З цього випливає *мета статті* — визначити основні ціннісні аспекти радянської освітньо-культурної системи, які актуальні для визначення аксіологічних напрямів розвитку вітчизняної освіти та культури на сучасному етапі.

Вклад основного матеріалу. У сучасний період, коли моделюється духовна структура посттоталітарного суспільства та відшукуються напрями трансформації освіти та культури, виникає потреба звернутися до духовного досвіду минулих поколінь, проаналізувати ціннісні орієнтири, що формували обличчя людини, культури та суспільства у цілому. Аналізуючи дану проблему, можна виділити низку ключових аспектів, які визначають необхідність і актуальність вивчення ціннісних домінант радянського освітньо-культурного простору в контексті сучасних освітньо-культурних трансформацій.

1. Актуальність дослідження ціннісних аспектів формування й розвитку радянської освіти та культури полягає у тому, що на сьогодні, на жаль, відсутні глибокі комплексні наукові дослідження аксіологічних та психологічних чинників формування й трансформації радянського освітньо-культурного простору як цілісної системи, фрагментарно розкриваються ідеологічні та ментальні установки радянської формації, але саме в ній отримували духовний досвід десятки поколінь. У сучасних наукових працях практично немає ґрунтовних робіт, що розкривають специфіку формування, становлення та модифікації радянського освітньо-культурного простору крізь призму боротьби ідей, теорій та альтернатив щодо розвитку освіти та культури, внутрішніх і зовнішніх суспільно-політичних процесів тощо. Радянська наукова джерельна база, у якій розкриваються особливості функціонування радянського освітньо-культурного простору, глибоко не досліджена й не узагальнена з позицій сучасних методологічних підходів. Виникає певна духовна прірва, що роз'єднує минулі покоління із сучасним, а демонстрація лише негативних рис радянської суспільної системи та радянських цінностей не дає змоги адекватно оцінити процеси, які декілька десятиліть проходили у сфері освіти та культури під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів.

2. Актуальність даної проблеми пов'язана також з тим, що через радянську освітню сферу репрезентувалися й культивувалися своєрідні культурні цінності, формувалися відповідні системи (інформативна, комунікативна та

ментальна), тобто була створена певного роду когнітивна інфраструктура, у якій забезпечувалося виховання мас та окремої особистості. Радянській суспільно-економічній формації був притаманний специфічний тип духовного виробництва, у якому формувалася духовна культура, суспільні цінності, накопичувався моральний досвід та формувалася своєрідна шкала цінностей. Ця духовна система активно діяла й протистояла західній моделі суспільного розвитку, тому всі процеси у сфері освіти та культури радянського суспільства проходили у контексті загальносвітових процесів. Це актуалізує дослідження даної проблеми.

3. У добу розпаду світової соціалістичної системи та розвитку посттоталітарних суспільств, у тому числі й України, радянський суспільний досвід рішуче відкидається як непотрібний і навіть шкідливий, а активно запозичується закордонний, зокрема західноєвропейський, хоча ідеї марксизму й соціал-демократії зародилися саме у надрах західноєвропейської демократії, а їх спроба практично втілити у рамках радянської формації теж була результатом запозичення західноєвропейського досвіду, хоча й невдалого. Актуальність дослідження даної проблеми полягає у тому, що у сучасному періоді моделюється структура посттоталітарного суспільства та напрями його трансформації у сучасне демократичне, тому виникає потреба глибоко проаналізувати соціально-культурні, ментальні, політико-ідеологічні основи формування радянського тоталітарного суспільства, які культивувалися через засоби освітньо-культурного простору. Тільки критичне переосмислення історичного минулого, розкриття специфіки та особливостей взаємодії радянського освітньо-культурного простору зі світовим дозволить виробити нові підходи до формування нової духовної основи суспільства, не повторювати помилок минулого та створити нову систему ціннісних орієнтирів, що відповідають сьогоденню.

Виходячи з актуальності дослідження аксіологічних засад становлення й розвитку радянського освітньо-культурного простору, можна виділити низку проблем, які постали перед сучасною національною освітою та культурою на шляху їх модернізації. Атеїзація, що була притаманна радянському освітньо-культурному просторі, змінилася на релігізацію сучасного суспільного життя, що спричинило серйозні зміни у духовному житті суспільства. Поряд із позитивними моментами, пов'язаними зі свободою віросповідання та легітимністю традиційних церковних інститутів, у сучасному житті виникають такі загрозливі процеси, як релігійний фанатизм, психологічний тиск на особистість та його світосприйняття з боку поширених тоталітарних сект. Замість радянської ідеології в основу духовного життя особистості досить часто приходять не сучасне наукове знання, а нова релігія з-за кордону, яка заперечує традиційні християнські цінності та відриває багатьох від дійсного сус-

пільного життя та адекватного сприйняття дійсності. Це заважає створити цілісне консолідоване суспільство на основі національно-культурних цінностей та традиційних зв'язків.

Поряд з цими негативними явищами постає друга проблема, що пов'язана з наповненням національного освітньо-культурного простору новим ідейним та духовним змістом. Відомо, що в останні роки існування радянського суспільства змістове навантаження радянського освітньо-культурного простору поступово почало входити у протиріччя з вимогами постіндустріального (інформаційного) суспільства, до якого була вимушена прямувати й радянська формація, що перебувала у постійній конкурентній боротьбі із Заходом. Суб'єкт пізнання нового інформативного суспільства, як правило, все менше оперує інформацією, яку отримує у результаті безпосередньої взаємодії з фізичним світом, а більше черпає інформацію за рахунок комунікації з іншими людьми. Таким чином, сучасна економічна система перетворюється в «економіку знань», де інформація виступає важливим елементом розвитку суспільства. Як відомо, освітньо-культурні інститути індустріального (соціалістичного і капіталістичного) суспільства виховували масу людей як множину здібних до розвитку особистостей, підпорядкованих нормуючим законам, а формування масового суспільства та людини-маси поступово розмиває відчуття власного буття та недоторканності особистості, що повинно складати основу духовного життя суспільства. Таким чином, особистісна культура радянського індустріального суспільства за допомогою засобів масової інформації, масової школи, масового виховання поступово заміщується культурою масовою, якій притаманні стереотипне мислення, уніфікація, пристосування, несамостійність мислення. До речі, ця проблема є й у сучасному пострадянському суспільстві.

Поступово приходять розуміння освіти як засобу розвитку людини, як способу її духовного становлення, формування моральної основи особистості. Це яскраво проявляється у радянській освітньо-виховній системі, яка хоча й була ідеологічно забарвленою, але в ній мали місце наукові праці блискучих педагогів-новаторів, які зробили вагомий внесок не тільки у вітчизняну, але й у світову педагогічну науку. Так, наприклад, необхідним є повернення до так званої народної системи освіти та гуманістичних підходів до навчання й виховання особистості, які були розроблені вітчизняними та радянськими педагогами-новаторами, такими як Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Але разом з цим слід викоринити ті негативи, які довгий час насаджувались усіма засобами освітньо-культурного простору. Серед них: ідеологічна зашореність радянської системи освіти та виховання, маніпулювання свідомістю особистості, ворожість та непримиренність до

іноземного досвіду, безкомпромісна боротьба з альтернативними теоріями, стратегіями та ідеями тощо [1, с. 126].

На жаль, сучасна освіта суворо підпорядковується утилітарним потребам виробництва та ринку. Посттоталітарні суспільства, як і всі інші, гостро відчували наприкінці ХХ ст. глибинні деформації у масовій свідомості. Причиною цих деформацій стало протиріччя між стрімко зростаючим об'ємом знань та інформації й обмеженістю людських можливостей їх засвоєння та використання. Тому головними в освітній сфері стали питання пошуку стратегій освітнього процесу та оптимальних варіантів оновлення змісту освіти. Нова сучасна концепція освіти розробляється на основі прийняття принципу відкритості освіти, її обов'язкової трансформації із авторитарної в освіту відкритого демократичного суспільства.

На сучасному етапі світового економічного та суспільного розвитку найбільш важливою глобальною проблемою вважається безперервність навчання, або навчання протягом усього життя. В умовах формування пострадянського освітньо-культурного простору однією з провідних ідей сучасної освіти повинна стати ідея переходу від «школи знань» до «школи культури», розгляд освіти як частини загальної культури. Так, ще у 80-х рр. ХХ ст. Г. А. Ягодін головним системоутворювальним фактором безперервності освіти вважав особистість як ціль і кінцевий результат процесу постійного й неухильного сходження до все нових і нових висот пізнання та перетворення світу [2, с. 37].

Говорячи про напрями трансформації системи освіти, Б. С. Гершунський зазначає, що сутність безперервної освіти приховується у створенні необхідних умов для всебічного гармонійного розвитку індивіда незалежно від його віку, початково придбаної професії, спеціальності, місця проживання з обов'язковим урахуванням його особливостей, мотивів, інтересів, ціннісних установок [3, с. 23]. У подібній трактовці підкреслюється головна ідея безперервності освіти — розвиток особистості людини. Розвиваючи ідею випереджального розвитку людини, Н. Пахомов вбачає можливість її реалізації не через засвоєння попередніх рецептів, а на підставі підготовки до оволодіння методами й змістом пізнання та практики, котрих ніколи раніше не існувало [4, с. 6]. Такий підхід принципово відрізняється від радянської системи безперервної освіти, хоча старі освітні структури післядипломної освіти ще мають місце у системі пострадянського суспільства.

Висновки. Актуальність дослідження ціннісних аспектів радянського освітньо-культурного простору так чи інакше пов'язана з трансформацією й розвитком сучасної пострадянської системи освіти та культури. Запозичення позитивного ціннісного досвіду, національних традицій у системі освіти й виховання дозволить зберегти національну ідентичність, продемонструвати міцний зв'язок вітчизняної системи освіти та виховання з європей-

ськими освітньо-виховними системами. На сьогодні національна освітньо-культурна система опинилася у ситуації кардинальних змін, що пов'язані не тільки з переходом суспільства до іншої суспільно-економічної формації, де в основі лежить ринкова економіка, але й зі створенням демократичного, правового, громадянського суспільства, що має власну ідеологію, культуру, духовні цінності. Дослідження духовного досвіду попередніх поколінь дозволить репрезентувати не тільки особливості та своєрідність національних традицій, але й створювати умови для інтеграції цієї системи у світовий освітньо-культурний простір. Саме через сучасний освітньо-культурний простір особистість має отримати змогу всебічно розвиватися й адекватно сприймати навколишній світ, шанувати власну культурну спадщину та власну історію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушкевич Ф. Глобализационный концепт современных образовательных инноваций (философско-компаративный анализ модернизационных процессов в образовательных системах Украины и Польши) / Ф. Андрушкевич. – Киев : Изд-во НПУ им. М. П. Драгоманова, 2011. – 343 с.
2. Ягодин Г. Перестройка высшей школы и непрерывное образование / Г. Ягодин // Полит. самообразование. – 1986. – № 7. – С. 30–39.
3. Гершунский Б. С. Педагогические аспекты непрерывного образования / Б. С. Гершунский // ВВШ. – 1987. – № 8. – С. 23–35.
4. Пахомов Н. Кризис в контексте глобальных перемен / Н. Пахомов // ВВШ. – 1990. – № 9. – С. 6–12.

ЦЕННОСТНЫЕ АСПЕКТЫ СОВЕТСКОГО КУЛЬТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА: АКТУАЛЬНОСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Мухина И. Г.

В статье раскрывается актуальность исследования ценностных аспектов советского культурно-образовательного пространства, анализируется необходимость осмысления духовного опыта предыдущих поколений для выработки новых подходов по трансформации современного национального культурно-образовательного пространства. Обращается внимание на ряд духовных проблем, которые имеют место в постсоветском обществе и должны быть обязательно разрешены на современном этапе.

Ключевые слова: советское культурно-образовательное пространство, ценности, образование, культура, личность, актуальность.

THE VALUE ASPECTS TO SOVIET CULTURE-EDUCATIONAL SPACE: ACTUALITY THE RESEARCH

Mukhina I. G.

In the article consider to actuality the research to value aspects to soviet culture-educational space, the necessity of sensible spiritual experience previous generation for work out new approaches to transformation of modern national culture-educational space are analyzed. Pay attention on row of problems which take place in post soviet society and must have decided on contemporary stage.

Key words: soviet culture-educational space, value, education, culture, personality, actuality.

УДК 101.1:316

Н. О. Шанідзе, кандидат соціологічних наук

ФІЛОСОФСЬКІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА ТА ОСВІТИ

У статті розглянуто сучасні філософські підходи до процесу соціалізації особистості. Визначено необхідність урахування тенденцій інформатизації для створення умов ефективної соціалізації особистості в освітньому середовищі. Оскільки освіта виступає провідним чинником соціалізації, проаналізовано зміни в сучасному освітньому середовищі. Зазначено, що в інформаційному суспільстві головним фактором соціалізації особистості є формування її інноваційності.

Ключові слова: освіта, інформатизація, соціалізація, інноваційна діяльність.

Актуальність проблеми. Тенденція підвищення інтересу до наукових досліджень усіх складників освіти як соціального інституту і соціального феномену, що спостерігається в Україні сьогодні, пов'язана насамперед з усвідомленням ролі й місця освіти у формуванні інтелектуального та культурного потенціалу нації як джерела соціального досвіду. Процес інформатизації суспільства, який безперечно виступає головним елементом суспільного розвитку, зумовлює зміни в усіх підсистемах суспільства, зокрема